

РОЛЬ ЦЕРКВИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовані умови, що визначають специфіку релігійного життя в сучасній Україні; форми переосмислення християнськими церквами своєї суспільної ролі в соціумі. Розглядаються взаємовідносини церкви й держави. Досліджується роль церкви в розбудові в Україні структур демократичного суспільства. Визначаються проблеми та перспективи розвитку державно-церковних відносин.

Постановка проблеми. Гарантована релігійна свобода та зростання інтересу значної частини населення до світоглядних та духовних потреб свого життя сприяють стабільному розвитку церковного комплексу, становленню релігійного плюралізму та поліконфесійності держави, призводять до помітних змін у релігійній сфері як в кількісному, так і якісному вимірах.

Система державно-церковних відносин, що склалася в Україні, відповідає демократичним принципам, базується на основоположних міжнародних угодах із прав людини і свободи віросповідань та національному законодавстві, здатних забезпечувати динамічний розвиток релігійно-церковного життя.

За роки державності України мережа релігійних організацій зростає з 13,2 тис. у 1992 р. до 29,8 тис. на початок 2004 року, які об'єднують 64 центри і 221 управління. Щорічно релігійна мережа зростає в середньому на 1,5 тис. одиниць. Пік росту припадає на ювілейний 2000 рік, коли було утворено 1862 нові релігійні осередки. У минулому, 2003 р. конфесійна карта України поповнилась 1244 громадами [1: 3].

Наведені вище дані дають можливість зробити висновок, що релігійне життя в сучасній Україні входить у нормальне русло. За ознаками кількісних та якісних показників релігійного середовища Україна все більшою мірою наближається до країн зі сталими демократичними традиціями, де релігійне життя не переживало зовнішнього тиску та жорсткої корекції.

У результаті тих змін, що відбулися в релігійному житті, українське суспільство на сьогодні є поліконфесійним з чітко визначеними домінантами – православною, греко-католицькою та пізньопротестантською. Для України характерне неухильне дотримання принципу свободи совісті та реальної віросповідної рівності, про що, зокрема, свідчать показники розвитку віросповідних меншин та релігійних утворень, що діють у середовищі національних меншин [1: 42].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Уплив церкви на процес формування та розвитку громадянських інституцій у суспільстві, діяльність релігійних організацій у процесі утвердження ідеології громадянського суспільства завжди цікавили філософів та релігієзнавців. До цієї теми в тому чи іншому плані звертались Т. Гоббс, Р. Белла, Е. Дюркгейм, Г. Зіммель та інші. Їх основоположні ідеї отримали розвиток у працях російських релігієзнавців В. Гараджі, Ю. Левади, О. Сухова, І. Яблокова. Значний доробок у цьому плані мають українські дослідники: М. Бабій, В. Бондаренко, А. Колодний, Б.Лобовик, Л. Пилипович [2: 187].

Водночас роль релігійного комплексу та його інституалізованих форм у процесі розробки теорії громадянського суспільства, її практичної реалізації досліджена ще не достатньо. Тим більше, що сама церква історично еволюціонувала від повного несприйняття у свій час ідей громадянського суспільства як секулярного явища до визнання його як цінності сучасної цивілізації [2: 187].

Мета дослідження. Наша наукова розвідка має за мету розглянути специфічну роль церковного фактора у становленні та розвитку суспільства в Україні, місце в ньому церкви як його невід'ємного структурного елемента.

Виклад основного матеріалу. Унаслідок розпаду тоталітарної моделі відносин церкви й держави з'явилися нові можливості вільного розвитку релігійних конфесій. Експерти зазначають, що в незалежній Україні триває переорієнтація влади від інструментального використання релігійних організацій для здійснення окремих політичних проєктів на створення умов для всебічної й повної реалізації релігійними організаціями суттєво й історично властивих їм суспільних функцій. Зростає свобода конфесійної активності. Держава схвалює соціально значущу діяльність церкви, спрямовану на моральне вдосконалення суспільства, збереження й розвитку культури, виконання соціально-терапевтичних та соціально-адаптаційних функцій. Найважливішим завданням держави при цьому є найсуворіше дотримання принципів світської держави, зокрема рівності всіх конфесій та релігійних організацій перед законом та державою [3: 296].

Конституція зміцнила демократичні надбання, закладені ще в 1991 р. Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації" [4]. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова (ч. 3 ст. 35 Конституції); це запобігає виникненню державної релігії та привілеїв будь-яким релігійним організаціям. За ч. 4 ст. 35 неможливе звільнення від обов'язків перед законом (у тому числі військового) за релігійними мотивами, але існує альтернативна служба. Це відповідає Європейській конвенції про захист прав людини та світовій практиці. У ст. 11 проголошена єдність етнічного, культурного, мовного та релігійного розвитку як етносу, так і національних меншин. Це цілком узгоджується з Рамочною конвенцією Ради Європи "Про захист прав національних меншин". Стаття 24 Конституції формулює принцип рівності прав і свобод громадян без обмежень за релігійною ознакою. Основними принципами державної політики України щодо релігії та церкви є забезпечення рівних прав і можливостей для всіх релігійних організацій, а також створення належних умов для їх ефективного функціонування та здійснення ними своєї соціальної місії [3: 297].

Тож, усі віруючі в Україні та створені ними релігійні організації користуються повнотою прав та мають рівний юридичний статус — незалежно від часу створення, терміну існування та чисельності. Конституція також не передбачає поділу релігійних організацій на традиційні й нетрадиційні, визнані й невизнані тощо.

Релігійність сучасного українського суспільства стає все більш помітним фактором не лише приватного, але й публічного життя. Появу такої тенденції можна пояснити залученням Церкви до суспільного життя і водночас – зростанням її уваги до найгостріших соціально-політичних проблем, що зумовлює започаткування діалогу між церквою й суспільством. З огляду на це, спостерігається певна активність Церкви у відстоюванні прав людини та інтересів суспільства. Церква все частіше висловлює своє ставлення до соціально-політичних подій, які супроводжуються суттєвими трансформаціями суспільного життя [5: 8].

Активність Церкви помітно зміщується з суто релігійного поля до соціальної сфери: суспільство сьогодні потребує не лише душпастирського, але й соціального служіння церкви. Близько половини (46,2 %) громадян підтримують соціально значущу діяльність церкви, в той час коли лише 1,4 % (в межах похибки) з них вважають, що церква не відіграє помітної ролі в суспільстві [1: 44]. Соціально значуща діяльність церкви знаходить все більшу підтримку з боку громадськості. Таким чином, перспективи подальшого розвитку Церкви значною мірою залежать від її соціальної активності та участі у вирішенні проблем, які сьогодні найбільше хвилюють громадян України.

Активна розбудова церковно-релігійної мережі супроводжується просуванням церкви до всіх сфер суспільного життя, які раніше були для неї закритими. Сьогодні соціальна діяльність церкви здійснюється переважно за двома напрямками: добродійна та освітньо-виховна [5: 5].

Практично всі релігійні організації України створили структури (місії) для реалізації добродійних проєктів. Добродійна діяльність здійснюється переважно в наступних формах: відпочинок та оздоровлення дітей; допомога бідним; заснування та утримання притулків, дитячих будинків, будинків для літніх людей, дитячих садків для дітей-сиріт, соціально-реабілітаційних центрів; добродійна діяльність у місцях позбавлення волі; надання гуманітарної допомоги тим, хто постраждав від стихійного лиха та біженцям тощо [1: 45].

Церква приділяє значну увагу роботі з молоддю. Практично в кожній релігійній організації діють спеціальні структурні підрозділи, що опікуються проблемами дітей, підлітків та юнацтва [6: 3]. У роботі з молоддю церква активно використовує ЗМІ. Близько третини релігійних періодичних видань спрямовані на дитячу та молодіжну аудиторію.

Помітною є тенденція політизації релігійного середовища в Україні. Навколо церков згрупувалися політичні та громадські структури, які мають різні позиції щодо її геополітичних пріоритетів. Церкви залучаються до підтримки кандидатів на парламентських і президентських виборах [7: 10]. З огляду на досить тісні зв'язки Церков з певними політичними силами, вплив Церкви на політику й на політичні орієнтації громадян стає все помітнішим.

Протистояння церков із залученням політичних чинників не призводить до істотних політичних збурень, оскільки в цілому вплив Церкви на політичні переконання населення сьогодні незначний. Міжконфесійні протистояння маніфестує невелика частина активних парафіян. Конфесійна належність нерідко стає чинником політичною самовизначення громадян. Накладаючись на релігійно-відмінні історичні та культурні особливості, на протилежні політичні інтереси, релігійний чинник несе в собі значний конфліктний потенціал, що може суттєво впливати на стабільність українського суспільства [1: 46].

Історичний досвід показує, що цілком деполітизувати релігійне життя неможливо; для цього практично відсутні ефективні суспільні механізми. Проте реалістично оцінюючи перспективи участі релігійних (насамперед християнських) організацій у політичному процесі, слід брати до уваги, що церкви не володіють технологіями та комунікаціями, здатними сьогодні жорстко забезпечити певну політичну орієнтацію пастви (до того ж поняття пастви в ортодоксальних церквах часто є номінальним) [3: 313]. Тож використання релігійних організацій у політичній боротьбі не може забезпечити бажану будь-ким ефективність. При цьому лише спотворюються сутнісно притаманні церкві функції, деформується релігійне життя. Але водночас актуальною є проблема формування соціальної доктрини християнських церков України, використання важелів саме соціально-моральної критики та морального впливу на суспільство.

Відзначається тенденція зростання релігійності серед військовослужбовців [8: 89]. Нагальною проблемою залишається надання їм морально-психологічної допомоги й посилення виховної роботи війська. Але залучення до цієї діяльності Церкви шляхом запровадження інституту капеланства залишається дискусійною проблемою. Немає єдиної думки щодо форм і міри присутності церкви в Збройних силах (ЗС) у самому армійському середовищі. Не визначилася стосовно доцільності капеланства і громадська думка. Водночас позиція церкви в питанні взаємовідносин з армією є досить ґрунтовною: практично у всіх конфесіях створені структури, відповідальні за організацію діяльності у війську; в духовних навчальних закладах проводиться богословське навчання офіцерів ЗС, відповідальних за виховну роботу. Про це свідчить, зокрема, друга Національна конференція Всеукраїнського міжконфесійного релігійного християнсько-військового братства, яка відбулася в лютому 2003 року в Києві й була присвячена питанням об'єднання зусиль у сфері душ пастирської опіки військовослужбовців, відродження духовного просвітництва, виховання військових та членів їх сімей у дусі християнської моралі [8: 89].

Сьогодні, з розширенням сфери вжитку української мови, посилюються тенденції до подолання космополітизму. Дедалі більше релігійних видань стають україномовними, а їх зміст — українознавчим.

У християнському середовищі відбувається поступове зростання сфери вжитку української мови, хоча воно часто недостатньо підкріплене матеріально (літературою, перекладами, розвитком друкарства, україномовною освітою). Проблемою залишається створення й розвиток цілісної Релігійної україномовної субкультури. Для

цього потрібні матеріальна база та інфраструктура (налагодження видавничої справи, кваліфіковане навчання, створення повноцінних перекладів тощо) [3: 314].

Церковна освіта в більшості християнських конфесій поки що не відповідає світовим стандартам богословської освіти, а в загальній частині — стандартам української світської школи. Даються взнаки обмеження попередньої епохи, що перервали богословські та освітні традиції, спричинили духовний та культурний ізоляціонізм. Найінтенсивніше виправляють становище католицькі церкви як східного, так і західного обрядів. Попри відносну нечисленність їхніх навчальних закладів, якість підготовки там є найвищою; використовується потенціал католицької церковної науки та освіти, в тому числі можливості найкращих закордонних закладів. Недостатнім залишається богословський рівень освіти в православних духовних закладах. Але і католики, і православні спираються на потужну спадщину, чого не можна сказати про протестантську богословську освіту [3: 315].

Відносно скромний богословський набуток вітчизняного протестантизму порівняно з православ'ям або католицизмом пояснюється його історичною ізольованістю від світових центрів протестантської богословської думки, неодноразовою штучною перерваністю послідовної ідейної еволюції та недостатнім освітнім рівнем багатьох поколінь віруючих. Тим ціннішим є намагання деяких конфесій (баптистів, п'ятидесятників, адвентистів) створювати богословські школи, готувати професійних богословів. Показово, що протестанти звертаються до вітчизняної духовної й культурної спадщини, до національних джерел протестантських рухів, виявляють інтерес до вивчення історії власної конфесії на території України. Вона розглядається як складова загальної релігійної історії українського народу, а власне протестантизм — як невід'ємний елемент його культури й суспільного життя [3: 315].

Висновок. Отже, сьогодні в розвитку демократичних начал у суспільстві церква відіграє велику роль. Церква виступає суттєвим фактором демократизації життя суспільства на засадах християнських цінностей, формує соціально активну позицію віруючих у справі відстоювання ними своїх громадянських прав, що в кінцевому підсумку прямо служить інтересам формування й розвитку громадянського суспільства в Україні [2: 192].

Такими є умови, що визначають специфіку релігійного життя в сучасній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Церква в Українському суспільстві. Матеріали соціологічного дослідження / За ред. В.П. Перебенесюк – К.: "ВП", 2004. – 52 с.
2. Вигovskyй Л. Церква як фактор формування громадянського суспільства в Україні // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 2. – С. 187-193.
3. Головащенко С.І. Історія християнства: Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
4. Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" ВВР від 23.04.1991. № 987-XXI.
5. Дзюба І. Сучасне суспільне і церковне становище в Україні // Народна творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 5-12.
6. Православное молодежное движение: задачи и перспективы // Православна Житомирщина. – 2005. – Грудень. – С. 3-4.
7. Решетніков Ю. Релігія в публічній сфері: виклики і можливості // Людина і світ. – 2004. – № 10. – С. 8-11.
8. Дубовчук В. Їхнє слово потрібне солдату: і в нас можуть з'явитися військові священники // Політика і час. – 2003. – № 11. – С. 89-96.
9. Романюк С. Держава і Церква: філософія відносин // Людина і світ. – 2004. – № 9. – С. 36-42.

Матеріал надійшов до редакції 25.04.2007 р.

Самоїленко О.А. Роль церкви в современном обществе: проблемы и перспективы.

В статье анализируются условия, которые определяют специфику религиозной жизни в современной Украине; формы переосмысления христианскими церквями своей общественной роли в социуме. Рассматриваются взаимоотношения церкви и государства. Исследуется роль церкви в перестройке в Украине структур демократического общества. Определяются проблемы и перспективы развития государственно-церковных отношений.

Samoilenko O.A. Role of church in modern society: problems and prospects.

Terms which determine the specific of religious life in modern Ukraine, forms of comprehension of the public role in society by the Christian churches are analyzed in the article. The church and state mutual relations are examined. The role of church in developing the democratic society structures in Ukraine is explored. Problems and prospects of state and church relations' development are determined.